

УДК 821.133.1.09.«19»

**В.В. Баняс,
Н.Ю. Баняс**

**«ІСТОРИЇ БЕЗ ПРОДОВЖЕНЬ»
(РОЗМІРКОВУВАННЯ, НАВІЯНІ МОНОГРАФІЄЮ НАТАЛІЇ
ДОЦЕНКО «ПРИНЦИПИ ІНТЕРМЕДІАЛЬНОСТІ У ПРОЗІ
ПАТРИКА МОДІАНО»)**

Як і майже всі рішення Нобелівського комітету за останні чверть століття, присудження найпрестижнішої літературної премії французів Патрику Модіано викликало щонайменше «роздуми з приводу».

Він починав у 1960-х як один із чільних представників «нового роману», проте не був настільки радикальний у формалістських шуканнях, як Наталі Саррот, або настільки кінематографічний, як Ален Роб-Грійє. Його творчість популярна переважно на Батьківщині та в інших франкомовних країнах, однак для англосаксонського світу він залишився диваком – разом із усіма колегами-бунтівниками «десятиліття революцій». Модіано не сотворив унікальний стиль (на противагу американцю Вільяму Фолкнеру), не страждав од переслідувань тоталітарного режиму (на відміну од поляка Чеслава Мілоша), не став співавтором нового жанру в красному письменстві (що вдалося колумбійцеві Габріелю Гарсія Маркесу), врешті, не проніс через життя й творчість шляхетний дух античного стоїцизму (чим міг пишатись італієць Еудженіо Монтале).

Француз досяг свого альтернативним шляхом: Модіано став одним із найпотужніших, найпроникливіших і найтонших оспівувачів людини епохи після Другої світової – нової людини нового постгеоцидного світу. Виразником іншої Європи, котра, за словами християнського філософа Жоржа Ніва, «більше не має духовної снаги протистояти Злу».

Проза Модіано віддзеркалює основи мислення сучасної людини, її світосприйняття; його романам притаманні такі риси, як

фрагментарність, хаотичне поєднання різних часових полюсів, еkleктичність, інтермедіальність; його персонажі зациклені на собі, сфокусовані на численних особистих травмах (насамперед дитячих), відчужені од світу, воліють не жити – спостерігати за життям, а їхні думки переповнені спогадами, уривками спогадів та розчаруваннями з минулого. Все це резонує зі станом психіки гомо сапієнс другої половини ХХ ст.: одкинувши опертя на вічні істини, вона гарячково шукає спасіння від гнітючої екзистенційної порожнечі, але нічого не знаходить, тому стрибає від крайності до крайності, поринає в хаотичну мішанину релігій і вірувань, фокусується на власних комплексах, живе в минулому, а теперішнє тільки споглядає.

За півстоліття письменницької діяльності Модіано глобально не змінився: порвавши з деякими принципами «нового роману», він загалом зберігає вірність основним, а саме – кінематографічності, оповідній фрагментарності, прихованій сповідальності, рваності сюжетної лінії, експериментам із мовою; його «свіжі» персонажі – так само як і ті, що «народились» у другій половині 1960-х – існують у безвихідній «серіальності» подій, коли в нестерпній повторюваності змішуються спомини, індивідуальні травми, випадкові зустрічі з випадковими людьми, «історії без продовжень». Письменник витьворює з оцього місива книги, на які чекають сотні тисяч читачів у Франції й не тільки: у такій прозі вони бачать себе.

Твори Модіано й надалі дуже кінематографічні, що посилює їхню читацьку затребуваність. Адже кіно сьогодні – не просто «жанр № 1», «найголовніше з мистецтв», це гіперпотужне, гіперупливує на людські уми явище, котре, знову-таки, краще за будь-що відповідає на резонанс епохи, її потреби й вимоги. Сучасна людина, сказати б, візуальноцентрична, на неї від народження звальюється така кількість інформації, яку несила опрацювати – хіба що дивитися на неї, споглядати її. Гомо сапієнс ХХІ ст. левовий шмат часу перебуває в соціальних мережах, де хаотично переглядає калейдоскопи фотографій, візуальних свідчень-відбитків чужого життя, «життя інших», здобуваючи таким чином ефемерне відчуття душевної повноти. Тому нині мало читають (надто художню літературу, тим паче – серйозну),

зате багато дивляться: аматорських зйомок-хронік, кліпів музичних виконавців, фільмів, телепрограм тощо. Перед екраном-монітором менше думаєш, аніж сидячи з книгою. А кінематографічне письмо створює схожий ефект поверхового споглядання за подіями без занурення в їхню глибину.

У романах француза багато автобіографізму, де, своєю чергою, понад міру психоаналізу та його похідних – і це «саме те, що потрібно» сьогодні. Персонажі його книг переживають шизофренічну роздвоєність: із одного боку, палко бажають духовного вкорінення, причому найвищого – мовити б, екзистенційного – виміру, відтак нестримано копаються в собі, вдаються до самоаналізу, до самолюбівання, понад усе хочуть розповісти світові «свою історію», впевнені, що вона зацікавить усіх; із другого боку, ці ж персонажі змушені існувати в тотальному теперішньому часі, розчиняючись у його інформаційній перенасиченості, подієвій колажності, настроєвій уривчастості. Тому не дивно, що герої Модіано завжди кудись і від чогось утікають. Найперше – від себе.

Зрештою, не забуваймо, що сьогочасна західна цивілізація перебуває у стані «смеркання», за визначенням Освальда Шпенглера. Це помітно в мистецтві, де тотально домінують еkleктика – неодмінна ознака занепаду, синтез, синкретизм та інтермедіальність. Це тим більше проявляється на ментальному рівні, бо культура «після модерну» є культурою-спомином, яка функціонує в рамках цивілізацій-спомину. А в Модіано є все: і стан «смеркання», і події минувшини як основа наративу.

Авторка монографії зуміла відчутти «пульс» аналізованого письменника – як і «пульс» історично-мистецького періоду, до котрого той належить. Сім романів, обраних нею для дослідження, охоплюють хронологічний спектр довжиною в 35 років (1975–2010), отже, сповна репрезентують французького прозаїка. Наталія Доценко не тільки по-новому вводить митця-нобеліата в український літературознавчий контекст, а й робить це достоту ґрунтовно.

Дослідниця зазначає: «Феномен інтермедіальності ствердив себе як невід’ємна частина сучасного життя, реалізуючись у культурній

та соціальної сферах. Сформувавшись у межах нової культурної парадигми, інтермедіальність постає знаковою тенденцією сучасного мистецтва, набуваючи яскравого відображення у мистецтві сучасної літератури, виникаючи внаслідок ускладнення принципів організації художнього тексту, який вбирає якості інших видів мистецтв. Однак, протягом останніх років інтермедіальність отримала визначення специфічної методології аналізу як окремого художнього твору, так і художньої мови культури загалом. Особливої уваги заслуговує поєднання мистецтва слова з мистецтвом візуальної образності, зокрема кінематографом. Прикладом такого поєднання є твори сучасної французької літератури «нової хвилі», на формування якої вплинуло мистецтво кіно. Використання кінематографічних технік та оптичних прийомів значною мірою модифікувало нарративні стратегії письменників-новороманістів, досвід яких позначився на творчості їх наступників. Серед них вирізняється постать відомого французького письменника Патрика Модіано, чиї романи були відзначені багатьма літературними нагородами Франції та країн Європи, а у 2014 році письменник став лауреатом Нобелівської премії у галузі літератури. Дослідження творчого доробку автора було здійснено багатьма західноєвропейськими науковцями (К. Донадій, П. Желлінг, З. Зелінські, Ж. Камінскас, Р. Коте, Д. Кук, Т. Лоран, К. Неттелбек, Д. Паррошіа), однак, на теренах пострадянського простору особливості його прози досліджені недостатньо (М. Васильєва, Н. Ржевська, Ю. Трофімова, М. Ступніцька). В українському літературознавстві романи Патрика Модіано постають як репрезентація проблеми пошуку власної ідентичності, дослідженої у розвідках В. Фесенко; у дисертації Ю. Павленко творчість письменника розглядається як приклад сучасної французької романістики у річці дослідження проблем індивідуальної пам'яті. Однак, у вітчизняному літературознавстві наразі відсутні ґрунтовні розвідки, присвячені творчості письменника у ракурсі міжмистецької взаємодії» [1].

Робота писалася безмалъ десятиліття, вона, як кажуть, «устоялася». Дослідниця мала вдосталь часу для опанування всіх культурних пластів, необхідних, аби досягнути художності Модіано. Зокрема,

видно хорошу працю з вивчення теорії сінема (навіть суто технічних аспектів, більше зрозумілих професіоналам), отож деякі абзаци монографії чимось нагадують посібники для кіноманів-початківців.

У роботи сильна бібліографічна база, причому джерельний матеріал наповнений свіжими розвідками – як вітчизняних, так і західних пошуковців, чого не завжди зустрінеш у наших умовах. Авторка зазначає: «Дослідження інтермедіальності в творчості Патрика Модіано здійснюється з полікритичних позицій – із залученням культурно-історичного аналізу, семіотики, психоаналітичних студій, структуралістського, постструктуралістського та інтермедіального підходів до прочитання літературного тексту, а також сучасної вітчизняної та зарубіжної теорій роману та кіно. Такий підхід допоможе виявити та концептуалізувати феномен інтермедіальності у сучасному французькому романі й запропонувати нові варіанти прочитання творчості Модіано. Методологію дослідження становлять ключові положення концепції інтермедіальності, запропоновані у сучасній філософії культури, в літературній семіотиці та у вивченні мови кінематографу. Аналіз механізмів репрезентації візуальної образності в літературі базується на працях П. Вірільо, Н. Арабова, Ж. Дельоза, В. Подороги. У процесі аналізу наратологічної специфіки романів використовуються розвідки Р. Барта, Г. Джеймса, Ж. Женетта, П. Лаббока, К. Метца, Ж. Пуйона, Н. Фрідмана, В. Шмида. Підґрунтям аналізу психологічного аспекту прози стали праці Ж. Лакана, К. Метца» [1].

Пані Доценко реактуалізує в українській філологічній науці інтерес до феномену інтермедіальності, навіть певною мірою запроваджує його у нас: її огляд історії явища та його нинішнього стану гідний похвали. За сприятливих умов ця робота здатна поновити «моду» на французький «новий роман», на всі художні знахідки й невдачі цього явища, його провідних авторів, ідеї та еволюцію, котра нещодавно увінчалася врученням одному з представників Нобелівської премії.

Монографія про Модіано примітна у вітчизняному контексті підкресленою інтердисциплінарністю: величезну увагу присвячено

розгляду літератури не як окремого мистецького жанру, а її зв'язку з великою цілісністю культури, коли у прозовому романі безліч елементів кіно, театру, образотворчого мистецтва.

Слід визнати, що всі завдання, окреслені пані Доценко у вступній частині роботи, виконано: змальовано об'ємний критичний контекст розуміння творчості Модіано (знову ж таки, в Україні й на Заході), осмислено історико-культурні пласти його романів, їхній щільний зв'язок із кіномистецтвом, проаналізовано численні аспекти проявлення у них феномену інтермедіальності.

Недоліки монографії випливають із її ж сильних боків. Виокремимо такі...

По-перше, в деяких підрозділах є певне перенасичення вступними частинами.

По-друге, часом виникає відчуття браку структурності, що легко пояснити: опанувавши великий обсяг інформації, авторка намагалася максимально її викласти, розтлумачити уявному реципієнтові все те, що досягнула сама (недарма в роботі п'ять розділів замість звичних трьох). Можливо, варто було розбити текст на ще більшу кількість підрозділів і підпунктів.

По-третє, молода літературознавка не уникнула «пасток», що їх успішно розставляє новітня західна наука. Свого часу про ці «пастки» писала публіцистка Ольга Седакова, наполягаючи на тому, що часто основна увага постмодерністської критики спрямована на постановку неістотних (або навіть неіснуючих, фіктивних) «проблем» (на зразок «кризи авторської ідентичності» від Умберто Еко). Ось і в монографії пані Доценко є кілька зупинок на, як нам видається, не зовсім суттєвому. Прикметний у цьому плані четвертий розділ, де дослідниця акцентує на застосуванні обраним письменником узгодження часів, розглядаючи конкретний абзац із того погляду, що одне речення в ньому має теперішній час, наступне – минулий, по тому – давноминулий, майбутній, знову теперішній, знову майбутній тощо, хоча очевидно, що так (або ж приблизно так) пише будь-який письменник. Ба більше: схожі мисленнєві моделі неусвідомлено застосовує кожна людина, розповідаючи якусь історію.

Хоча, звісно, перераховані зауваження ніяк не зменшують наукової вартості роботи пані Доценко, її новаторства й актуальності для вітчизняної науки.

Наважимося порекомендувати дослідниці на майбутнє розширити горизонт дослідження – навіть переформатувати його. Адже в кандидатській дисертації, що стала базою монографії, нею був узятий на озброєння інструментарій семіотики, психоаналізу, структуралістської та постструктуралістської критики: відповідні теорії належать до того ж дискурсу, що й художня творчість Модіано, тобто їхнє застосування нібито логічне. Одначе нам здається, що у праці над докторською вельми продуктивною буде радикальна зміна дослідницької парадигми – мова про залучення до аналізу романів Модіано інструментарію альтернативних тематичних полів. Наприклад, розробок христологічних дослідників (тієї ж Ольги Седакової, Жоржа Ніва чи Сергія Аверинцева), котрі «не грають за правилами» новочасного літературознавства, втім, дають змогу поглянути на різноманітні проблеми з іншого – зазвичай цікавішого й правдивішого – боку...

Література

1. http://chtyvo.org.ua/authors/Dotsenko_Nataliia/Proza_Patrika_Modiano_pryntsypy_intermedialnosti/.

Анотація

**В.В. Баняс, Н.Ю. Баняс. «Історії без продовжень»
(Розмірковування, навіяні монографією Наталії Доценко
«Принципи інтермедіальності у прозі Патрика Модіано»)**

Запропонована стаття присвячена розгляду творчості нобелівського лауреата, письменника із Франції Патрика Модіано, а також аналізу висвітлення його творчості в монографії молодой дослідниці Наталії Доценко, котра наразі є найновішою у вітчизняному літературознавстві. Окреслюються основні риси, що становлять специфіку романів автора, обґрунтовуються причини, чому його творчість стала чи не найглибшим у сучасній літературі віддзеркаленням душевного стану людства. Здійснюється спроба пояснити, що визначальні мотиви творчості Патрика Модіано – сповідальність,

есканізм, колажність, мозаїчність, інтермедіальність, переплетіння різних часових плюсів, автобіографізм, кінематографічність – є винятково актуальними для західного світу початку ХХІ ст. Простежується новизна монографії, обґрунтовуються її сильні та слабкі позиції. Висвітлено таку особливість дослідження, як актуальність і цінність не лише для національної науки про літературу, а й у контексті світової модіаністики. Врешті, дається рекомендація, в якому напрямі дослідниця може продовжити наукову діяльність.

Ключові слова: спогади, інтермедіальність, колаж, автобіографізм, втеча, смеркання, кінематограф.

Анотація

**В.В. Баняс, Н.Ю. Баняс. «Истории без продолжений»
(Размышления, навеянные монографией Натальи Доценко
«Принципы интермедиальности в прозе Патрика Модиано»)**

Предлагаемая статья посвящена рассмотрению творчества нобелевского лауреата, писателя из Франции Патрика Модиано, а также анализу освещения его творчества в монографии молодой исследовательницы Натальи Доценко, которая сейчас является самой новой в отечественном литературоведении. Определяются основные черты, составляющие специфику романов автора, обосновываются причины, почему его творчество стало едва ли не самым глубоким в современной литературе отражением душевного состояния человечества. Осуществляется попытка объяснить, что определяющие мотивы творчества Патрика Модиано – исповедальность, ескапизм, коллажность, мозаичность, интермедиальность, переплетение различных временных плюсов, автобиографизм, кинематографичность – являются исключительно актуальными для западного мира начала ХХІ века. Прослеживается новизна монографии, обосновываются ее сильные и слабые позиции. Освещена такая особенность исследования, как актуальность и ценность не только для национальной науки о литературе, но и в контексте мировой модіаністики. Наконец, дается рекомендация, в каком направлении исследовательница может продолжить научную деятельность.

Ключевые слова: воспоминания, интермедиальность, коллаж, автобиографизм, побег, сумерки, кинематограф.

Summary

V.V. Banias, N.Y. Banias. «Stories Without Sequels» (Reflections, inspired by the monograph of Natalia Dotsenko «Intermediary Principles in the Prose by Patrick Modiano»)

The article is devoted to creativity of the Nobel prize winner, French writer Patrick Modiano, as well as the analysis of the coverage of his work in the monograph of young researcher Natalia Dotsenko, which is now the newest study in Ukraine. The article defines the main features that comprise the specificity of the novels of the author, and the reasons why his work was perhaps the most profound in modern literature reflection of the mental state of mankind. An attempt is made to explain the determining base of the work by Patrick Modiano – confession, escapism, collage, mosaicity, intermediality, weaving the various temporary benefits, autobiography, the cinematography which are particularly pertinent for the Western world at the beginning of the XXI century. There is a novelty of the monograph and describes its strong and weak positions. The feature of the study as the relevance and value not only for national science of literature, but in the context of world science about Patrick Modiano, is stated. Finally, recommendation is given, in which direction the researcher may continue research activities.

Key words: memories, intermediality, collage, autobiography, escape, twilight, cinema.

Інформація про авторів

Баняс Володимир Володимирович – кандидат філологічних наук, кореспондент газети «Український футбол»; проспект Перемоги, 50, м. Київ, 03047, Україна

Баняс Наталія Юліанівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов та перекладу Карпатського інституту підприємництва ВНЗ ВМУРОЛ «Україна»; вул. Заводська, 1а, м. Хуст, 01030, Україна